

عروض و قافیه

فصل اول

بنیان عروض

واج : کوچک ترین واحد آوایی زبان که قابل تجزیه به جزء کوچک تر از خود نیست. معنا ندارد ولی تفاوت معنایی می سازد . (شکل نوشتاری واج را حرف می گویند)

دوپینگ : زبان فارسی ۲۹ تا واج داره که به دو دسته صامت و مصوت تقسیم میشن . یعنی ۲۳ تا صامت / ۶ تا مصوت (۳ تا کوتاه – ۳ تا بلند)

دوپینگ : در زبان فارسی ، صورت ملفوظ مهمه نه مکتوب ! به همین دلیل (ت.ط / ه.ج / ق.غ) یک نوع واج هستند.

هجا : مقدار آوایی که با یک بار باز شدن دهان ادا می شود (همان « بخش » در زمان ابتدایی)

دوپینگ : هر هجا از ترکیب واحد های کوچک تر به اسم واج یا حرف تشکیل میشه.

انواع هجا	
هجای کوتاه	صامت + مصومت کوتاه : ک / چو / س / پ ... (علامت : U)
هجای بلند	صامت + مصوت کوتاه + صامت : دَر / گِل / پَر ... صامت + مصوت بلند : سی / زی / گو / بو / پا ... (علامت : -)
هجای کشیده	صامت + مصوت کوتاه + دو یا چند صامت : پُخت / سَرَد / گَرَم ... صامت + مصوت بلند + یک یا چند صامت : دوست / پیر / ساخت ... (علامت : - U)

❖ واو در زبان فارسی نماینده ۴ واج است :

۱- مصوت کوتاه : تو (تْ) / چو (چُ) / خوش (خُش) / خوراک / رادیو ...

۲- مصوت بلند : دوست / زود / نیکو ...

۳- صامت : وسیله / وحشت / کاوه / دیو ...

۴- مصوت کوتاه + صامت و (ow) : نُو / جُو / اوچ / فردوسی / قُول ...

❖ « ی » در زبان فارسی نماینده ۲ واج است :

۱- صامت ی : یورش / باید / کوی ...

۲- مصوت بلند ی : این / نیکی / سیمان / شیر ...

♦ برای تعیین و شمارش واج ها و هجای کلمات ، باید کلمات را همانطور که میخوانیم بنویسیم .

مثال: چو = چُ = یک هجا

مثال: خواهر = خا / هر = دو هجا - خویش = خیش = یک هجا

خواستم از رنجش دوری بگویم یادم آمد عشق با آزار، خویشاوندی دیرینه دارد

♦ هر هجا لزوماً یک مصوت دارد بنابراین تعداد هجاهای یک کلمه با تعداد مصوت های آن برابر است

(به تعداد مصوت ها ، هجا داریم)

باد = یک هجای کشیده = یک مصوت بلند

کیومرث = کی / یو / مرث = یک هجای کشیده و دو هجای بلند = سه مصوت

خانگی = خا / ن / گی = یک هجای کوتاه و دو هجای بلند = سه مصوت

مریم = مر / یم = دو جای بلند = دو مصوت

♦ در زبان فارسی هیچ واژه ای با مصوت آغاز نمی شود (واژه هایی که به ظاهر با مصوت شروع شده اند در ابتدا یک صامت همزه دارند) .

مثل : ایمان / ایراد / ایهام / آرام / از / آب / این / آتش / احمد

♦ حروف مشدد ۲ واج به حساب می آید .

تشکر: ت / شک / گر - اوّل: - و / ول - شدّت = شد / دت - زرافه = زر / را / فی

♦ دو پادشاه در یک اقلیم ننگند (دو مصوت کنار هم نمی آید).

ماه = ص+م+ص پا = ص+م سرد = ص+م+ص+ص دست = ص+م+ص+ص

دقت کردی؟ دو تا صامت میتونه کنار هم بیاد ولی دوتا مصوت نه!

♦ « ه » در پایان واژه هایی مانند (نه . به . زره . مه ...) جز اصل واژه است و در تعیین واج و هجا

به حساب می آید .

زره = ز / ر / ه / ه که = ک / ه / ه

کیومرث: استاد اینارو چطوری تشخیص بدم ؟ کیلی کیلی سخت شد...

♦ برای تشخیص هـ پایان کلمه، به آخرش «ی» نکره اضافه می کنیم . بعد از خوانش اگر به صورت H تلفظ شد، صامت است . ولی - تلفظ شد ، مصوت کوتاه است . همین :

مثال: تشبیه = تشبیهی = H = صامت است / مثال: خنده = خنده ای = - = مصوت کوتاه است.

♦ « ی - و » زمانی مصوت بلند به شمار می آیند که دومین واج یک هجا باشند.

میز = ی دومین واج / جوب = و دومین واج / کلیم = ی دومین واج / دود = و دومین واج

یاسمن = ی اولین واج / موج = و سومین واج (ow) / دلگشای = سومین واج / ورزش = اولین واج

♦ « و » درواژه هایی مثل (خواهر . خوان . خواجه . خویش . خواهش ...) به حساب نمی آید

(واو غیر ملفوظ)

خواب : خاب - خوار : خار - خواهر : خا/ هر

♦ قانون پیاز / قانون خیار ... اصلا هرچی ، فقط یادش بگیر !!!!

« ی » درواژه هایی مانند : بیا / نیاز / شیار / سیاست / حامیان / سعدیا / ریاضت / ساقیا / خیال و..... به صورت (- ی) تظ می شود.

♦ همزه درکلمات همزه دار مثل (مسئله . هیئت . رئوف . نامرئی . مولف . راس . مانوس .

شئون ...) یک واج به حساب می آید.

نامرئی = ن / ا / م / - / ر / ء / ی - مبدا = م / - / ب / د / - / ء

تنوین دو واج به حساب می آید. به صورت (- ن) (- ن) (- ن)

مثلا : م / ث / لن - حتما : حت / من - مسلما : م / سل / ل / من

♦ « ی » درکلماتی مثل (موسی . عیسی . مصطفی . کبری . صغری . اولی ...) به صورت مصوت آ واج شماری

و هجا بندی میشود.

مو/ سا - صغ/ را - مص/ ط/ فا

توجه: این نکته در مبحث قافیه (تعیین قاعده) می تواند کمک کننده باشد.

❖ ترکیبات عربی ال دار مثل (علت العلل . امیرالمومنین . حسب الحال ...) به همان صورت که میخوانیم ، مینویسیم.

بیت الغزل = بی / تل / غ / زل - حسب الحال = ح / س / بل / حال

مثال: الا یا ایها الساقی ادرکاسا و ناولها / که عشق آسان نمود اول ولی افتاد مشکل ها

ای / ی / هس / سا / قس

❖ نون ساکن پس از مصوت بلند در صورتی که به هجای بعدی خود متصل نشود ، حذف می شود.

« دل خود چون به سر زلف تو دیدم گفتم » = چون در اینجا به صورت (چُن) تلفظ میشود و حذف نداریم.

« خیال انگیز و جان پرور چو بوی گل سرا پایی » = دروازه جان ، نون محذوف است

❖ هجای کشیده در شعر تجزیه می شود به یک هجای بلند و یک هجای کوتاه. (به جز هجای پایان مصراع)

که یک هجای بلند محسوب می شود.

❖ در اوزان همسان دولختی، علاوه بر اینکه هجای پایان مصراع را بلند به حساب می آوریم، هجاهای پایان نیم

مصراع نیز از این قاعده تبعیت می کند. منظور از هجای پایان نیم مصراع، آخرین هجای رکن دوم مصراع است.

گفتمش عاشقتم ، گفت محبت دارید ای به گور پدرش آن که ادب یادش داد

شور شراب عشق تو آن نفسم رود ز سر کین سر پر هوس شود خاک در سرای تو

صبح برآمد ز کوه چون مه نخشب ز چاه ماه برآمد به صبح چون دم ماهی ز آب

❖ گاهی برای روان تر خواندن شعر، باید همزه ابتدای کلمه را حذف کرد؛ بهترین و دقیق ترین راه برای

تشخیص حذف همزه، آن است که بیت را با آهنگ و باتوجه به وزن عروضی آن بخوانیم:

پرواز به آنجا که نشاط است و امید است پرواز به آنجا که سرود است و سرور است

✖ زبان شکوه بگشایم اگر بر خنجر جورت ملامت از زبان خنجر جلاد کن مارا

یکبار هم ای عشق من از عقل میندیش بگذار که دل حل بکند مسئله هارا

✖ بتی این کاه را چون کوه سنگین می کند آن کاه چه آتش ها که در این کوه برپا می کنم هر شب

گاهی دو حذف همزه در پی یکدیگر می آیند.

در دل ندهم ره پس از این مهربتان را مهر لب او بر در این خانه نهادیم

کیومرث : استاد تو ترکیب « در این خانه » حذف همزه داریم ؟

تست های آموزشی

۱. خط عروضی مقابل کدام مصراع صحیح است ؟ **آزمایشی ۴۰۲**

- (۱) دهل به زیر گلیم ای پسر نشاید زد : دهل ب زیر گلیم ای پسر نشاید زد
- (۲) به گوش جان بشنو از غریو مشتاقان : ب گو ش جان بشن از غریو مشتاقان
- (۳) ندیده ای تو دواوین ویس و رامین را : ندید ای ت دوا وین ویس و رامین را
- (۴) چنانک حلقه به گوش است چرخ را این خاک : چنانک حلق ب گو شست چرخ را این خاک

۲. خط عروضی کدام مصراع درست است ؟ **آزمایشی ۴۰۲**

- (۱) چون سرآمد دولت شب های وصل : چن س را مد ل ت شب ها ی وصل
- (۲) يك دو نفس ناله شو و ازدل دیوانه برآ : يك د ن فس نال ش و ازدل دی وان ب را
- (۳) تو با این حسن نتوانی که روی از خلق درپوشی : ت با این حُسن ن ت وانی ک روی ز خلق درپوشی
- (۴) شهنشه چون شنید این سخت پاسخ : ش هَن شَه چُن شِ نید این سَخت پا سَخ

۳. خط عروضی بیت زیر در کدام گزینه به درستی آمده است ؟ **آزمایشی ۴۰۲**

« گفתי امروز بلای دگران خواهم شد / روزی من شود ای کاش بلای دگران »

- (۱) گُف تی اِم روز ب لای دِگ ران خوا هم شد / روزی یِ مَن شَ و دی کاش ب لای دِگ ران
- (۲) گُف تی یِم روز ب لای دِگ ران خا هم شد / روزی یِ مَن شَ و دی کاش ب لای دِگ ران
- (۳) گُف تی اِم روز ب لای دِگ ران خا هم شد / روزی یِ مَن شَ و دی کاش ب لای دِگ ران
- (۴) گُف تی یِم روز ب لای دِگ ران خا هم شد / روزی یِ مَن شَ و دی کاش ب لای دِگ ران

۴. کدام مصراع صامت بیشتری دارد ؟ **آزمایشی ۴۰۲**

- (۱) تو را که هر چه مراد است در جهان داری (۲) تا فرو نیارد کس سربه تاج سلطانی
- (۳) بیگاه شد بیگاه شد خورشید اندر چاه شد (۳) کنجی که برف پیش همی داشت گل گرفت

۵. کدام گزینه دارای صامت «ی» و مصوت «ای» است؟ **آزمایشی ۴۰۲**

- (۱) پیوسته به آرزو تو را باید خواست (۲) گران جان ترز چندین کوهم و دل می کشد بارم
(۳) ای دست تو پیوسته پراز برگ برنده (۴) پیش از اینت بیش از این اندیشه عشاق بود

۶. کدام مصراع بیشترین تعداد صامت ساکن را دارد؟ **آزمایشی ۴۰۲**

- (۱) مقام شوق بی صدق و یقین نیست (۲) قدم بی باک نه، کس درکمین نیست
(۳) آن قدح بشکست و آن ساقی نماند (۴) سپه چه کار کند در میان چو شاهی نیست

۷. حروف نوشته شده در گزینه ها نمایانگر صامت ها و مصوت های چهارواژه متفاوت هستند. بدون دیدن اصل

واژه ها، روشن است که تنها واج نویسی یک واژه می تواند درست باشد، آن واژه کدام است؟ **نردبام خیلی سبز**

(۱) ص/م/ص/م/ص/م/ص/م (۲) م/ص/م/ص/م/ص/ص/م/ص

(۳) ص/م/ص/م/ص/م/ص/م (۴) ص/م/ص/م/ص/ص/ص/ص

۸. واج های «و» و «ی» به ترتیب در چه تعداد از واژه های زیر صامت محسوب میشود؟ **مهرماه**

«سیراب - خسرو - غالبه - جولان - مه پیکر - رویایی - منور - زلفین - آسایش - پیشگاه - گوهر پاش - رواق -
مدیحه گوی - پرنیان - توانگری - اوهام - پاینده - درخور - قیامت - توفیر - مؤاخذه - رویارو - صولت - نوروز»

(۱) ۱۲ - ۱۱ (۲) ۱۰ - ۹ (۳) ۸ - ۱۰ (۴) ۹ - ۸

۹. در کدام گزینه تعداد هجاهای کشیده بیشتر است؟ **آزمایشی ۴۰۲**

(۱) مگر ز ناله من نرم میشود دل کوه / که می دهد به زبان صدا جوابم را

(۲) نشان عهد و وفا نیست در تبسم گل / بنال بلبل بی دل که جای فریاد است

(۳) ز طلب عنان نیچم به همین که ره دراز است / نرسم اگر به منزل برسم به کاروانی

(۴) گویند سنگ لعل شود در مقام صبر / آری شود ولیک به خون جگر شود

۱۰. در بیت « دو هزار ملک بخشد شه عشق هر زمانی / من از او به جز جمالش طمعی دگر ندارم » به ترتیب چند

هجای کشید و بلند وجود دارد؟ **آزمایشی ۴۰۲**

(۱) سه - چهارده (۲) چهار - سیزده (۳) سه - سیزده (۴) چهار - چهارده

۱۱. در کدام بیت واژه ای یافت می شود که تعداد هجاهای آن، با تعداد علامت های هجایی آن یکسان نیست؟ آزمایشی ۴۰۲

- (۱) تا کی ای دلبر دل من بارتنهایی کشد / ترسم از تنهایی احوالم به رسوایی کشد
- (۲) روی تاجیکانه ات بنمای تا داغ حبش / آسمان بر چهره ترکان یغمایی کشد
- (۳) تا بود جان بر لب جانان هوس دارم بلی / کی مگس پا از درد کان حلوایی کشد
- (۴) بار عشقی را که من در ناتوانی میکشم / کی تواند آسمان با آن توانایی کشد

۱۲. نمودار هجایی کدام گزینه نادرست است ؟ آزمایشی ۴۰۲

- (۱) بدان حجت که دل را زنده دارد (U - - - U - - - U - -)
- (۲) در دام تو محبوسم، در دست تو مغلوبم (U U - - - - - U U - -)
- (۳) گنج تو را فقر تو ویرانه بس (U - - U U - - U U -)
- (۴) تا به جان آسوده باشی، هیچکس را دل مسوز (U - - - U - - - U - - - U -)

۱۳. نمودار هجایی ذکر شده در مقابل کدام مصراع نادرست است ؟ آزمایشی ۴۰۲

- (۱) کشتی شکستگانیم ای باد شرطه برخیز (U - - / U - - / - - U / - U - -)
- (۲) قرار دولت او خواه و از قرار و میرس (U - U / - U - U / - - U U / - - U U)
- (۳) آمد نفس صبح سلامت نرسانید (U - - / U - - U / U - - U / U - -)
- (۴) در دیر مغان آمد یارم قدحی در دست (U - - / U - - / - - - U / U - -)

۱۴. کدام مصراع درست تقطیع شده است؟ آزمایشی ۴۰۲

- (۱) تا زلف تو هم چو مار می پیچد : (U - - - U - - - U U - -)
- (۲) گرفتم زکارم به جان آمدی : (U - - U - - U - - U - -)
- (۳) خلاق بر خلافند از طبایع : (U - - U - U - - U - - - U)
- (۴) هر مشک را نقاب قمر میکنی مکن (U - U - - U U - U - U - -)

۱۵. تعداد حذف همزه در کدام بیت متفاوت است ؟ آزمایشی ۴۰۱

- (۱) کامم این بود که جان بر تو فشانم / عاقبت کام من خسته برآمد
- (۲) گاه آن است که طفلان چمن / اندر آیند چو عیسی به سخن
- (۳) من از اینجا به ملامت نروم / که من اینجا به امیدی گروم
- (۴) در آن نفس که بمیرم در آرزوی تو باشم / بدان امید دهم جان که خاک کوی تو باشم

۱۶. در کدام بیت هنگام خوانش و نوشتن به خط عروضی « سه بار حذف همزه » صورت میگیرد؟ آزمایشی ۴۰۲

- (۱) از آسایش آنکه خبر داشتی / که در روی ایشان نظر داشتی
- (۲) در آن حال پیش آمدم دوستی / کز او مانده بر استخوان پوستی
- (۳) ز حسن تو پیدا شد آیین عشق / خرد را لبث کرد تلقین عشق
- (۴) نگه کرد باز آسمان سوی من / فروشست گرد غم از روی من

۱۷. با توجه به بیت زیر، کدام گزینه نمیتواند درست باشد؟ آزمایشی ۴۰۲

- « به من سلام فرستاد دوستی امروز / که ای نتیجه کلکت سواد بینایی »
- (۱) تعداد هجاهای دو مصراع برابر است.
 - (۲) در هر مصراع چهار پایه آوایی به وجود می آید.
 - (۳) هجاهای پایه آوایی پایانی دو مصراع عیناً یکسان نیست.
 - (۴) پایه آوایی اول هر مصراع ۴ هجایی است

۱۸. با توجه به دو بیت زیر کدام گزینه درست است؟ آزمایشی ۴۰۲

- ز اندازه بیرون تشنه ام ساقی بیار آن آب را / اول مرا سیراب کن وانگه بده اصحاب را
هر پارسا را کان صنم در پیش مسجد بگذرد / چشمش بر ابرو افکند باطل کند محراب را
- (۱) در مصراع اول چهار هجای کوتاه وجود دارد.
 - (۲) در بیت اوّل سه هجای کشیده وجود دارد.
 - (۳) مصراع چهارم شانزده مصوّت دارد.
 - (۴) در دو بیت مجموعاً دو «ن» ساکن حذف میشود.

۱۹. کدام گزینه دربارهٔ رباعی زیر، نادرست است؟ آزمایشی ۴۰۲

- «در خرقهٔ توبه آمدم روزی چند / چشمم به دهان واعظ و گوش به پند
ناگاه بدیدم آن سهی سرو بلند / وز یاد برفتم سخن دانشمند»
- (۱) در یک مرتبه، مصوّت بلند پیش از «ن»، کوتاه به حساب می آید.
 - (۲) در این رباعی، «ی» فقط به شکل مصوّت به کار رفته است.
 - (۳) مجموعاً هفت هجای کشیده در ابیات یافت می شود.
 - (۴) هر مصراع، دارای چهار رکن است و حذف همزه در ابیات مشهود است.

انواع ارکان عروضی :

مفاعیلن : U - - -	مستفعلن : - U - -	فاعلاتن : - - U - -
مفاعیلن : U - U -	مفتعلن : - U U -	فاعلات : U - U -
مفاعیلن : U - - U	مستفعل : - - -	فعلاتن : - - U U -
مفعول : - - U	مستف : - -	فعلات : U - U U -
فعلولن : - - U	فعل لن : - -	فاعلن : - U -
فعل : U -		فعلن : - U U -

انواع پایه های آوایی

همسان	۱. همسان تک پایه ای : رکن های عروضی همسان که به صورت منظم عینا تکرار میشوند.
ناهمسان	۲. همسان دولختی : دو رکن عروضی مختلف به صورت یک در میان در مصراع ها تکرار میشود. آن دسته از پایه های آوایی که بر اساس هماهنگی و نظم مشخص در پی هم نمی آیند.

خانواده «فاعلاتن»:

فاعلاتن فاعلاتن فاعلاتن فاعلاتن

سود بازرگان دریا بی خطر ممکن نگردد هرکه مقصودش تو باشی تا نفس دارد بکوشد

فاعلاتن فاعلاتن فاعلاتن فاعلن

آفتاب است آن پری رخ یا ملائک یا بشر؟! قامت است آن یا قیامت یا الف یا نیشکر؟!

فاعلاتن فاعلاتن فاعلن

در خموشی های من فریادهاست آن که در یابد چه می گویم کجاست؟!

فاعلاتن فاعلاتن فاعلاتن (کم کاربرد)

از کجا گویم که از سر تا به پایش در نکویی هرچه بتوان گفت هست

خانوادهٔ «فعلاتن»:

فعلاتن فعلاتن فعلاتن

نظر آوردم و بردم که وجودی به تو ماند همه اسمند و تو جسمی همه جسمند و تو روحی

فعلاتن فعلاتن فعلاتن فعلن

دل دیوانه به زنجیر نبستن عجب است که به زنجیر ببندد دل دیوانه مرا ؟

فعلاتن فعلاتن فعلن

گل خندان که نخندد چه کند ؟! علم از مشک نبندد چه کند ؟!

دوپینگ : در بیشتر موارد، شاعران رکن اول این خانوادهٔ وزن را، «فاعلاتن» می آورند که گونه ای از اختیارات شاعری است؛ بنابراین، اگر به موردی برخورد کردید که رکن اول «فاعلاتن» بود و رکن دوم، «فعلاتن» بود؛ بدانید که وزن همسان است و وزن واژهٔ اصلی، همان «فعلاتن» است.

در دلم هیچ نیاید مگر اندیشه وصلت تو نه آنی که دگر کس بنشیند به مکان

تا تورا جای شد این سرو روان در دل من هیچ کس می نپسندم که به جای تو بود

خانوادهٔ «مفتعلن»:

مفتعلن مفتعلن مفتعلن مفتعلن

دانه تویی دام تویی باده تویی جام تویی پخته تویی خام تویی خام بمگذار مرا

مفتعلن مفتعلن فاعلن

ای همه هسته ز تو پیدا شده خاک ضعیف از تو توانا شده

خانوادهٔ «مفاعیلن»:

مفاعیلن مفاعیلن مفاعیلن مفاعیلن

چه شد در من نمی دانم فقط دیدم پریشانم فقط یک لحظه فهمیدم که خیلی دوستت دارم

مفاعیلن مفاعیلن فعولن

خوشا آن دل که دلدارش تو گردی خوشا جانی که جانانش تو باشی

خانواده «فعولن»:

فعولن فعولن فعولن فعولن

چه گرمی، چه خوبی، شرابی؟ چه هستی؟ بهاری؟ گلی؟ ماهتابی؟ چه هستی؟

فعولن فعولن فعولن فعل

یکی قطره باران ز ابری چکید / خجل شد چو پهنای دریا بدید

خانواده «مستفعّلن»:

مستفعّلن مستفعّلن مستفعّلن مستفعّلن

ای عاشقان ای عاشقان پیمانه ها پر خون کنید / وز خون دل چون لاله ها رخساره ها گلگون کنید

مستفعّلن مستفعّلن مستفعّلن فع

از پا حسین افتاد و ما بر پای بودیم / زینت اسیری رفت و ما بر جای بودیم

دوپینگ : دو وزن در عروض وجود دارد که هم شکل **همسان** دارند و هم شکل **ناهمسان**. باید توجه داشته باشیم که شکل **همسان** آن ها، ترجیح دارند و آن ها را معمولاً در زمرة اوزان **همسان** به حساب می آوریم:

مستفعّل مستفعّل مستفعّل مستفّ یا مفعول مفاعیل مفاعیل فعولن

ای ماه سیه پوش تو روشن شده ماهی / هم شمع سرای من و هم پشت سپاهی

مستفعّل مستفعّل مستفعّل فع یا مفعول مفاعیل مفاعیل فعل

اسرارِ آزل را نه تو دانی و نه من / وین حرف معّمّا نه تو خوانی و نه من

پایه های آوایی همسان دو لختی :

مفعول فاعلاتن مفعول فاعلاتن (مستفعّلن فعولن مستفعّلن فعولن)

ای بوسه ات شراب و از هر شراب خوشتر / ساقی اگر تو باشی حالم خراب خوشتر

مفتعلن فاعلن مفتعلن فاعلن

گر تو به شمشیر و تیر حمله بیاری رواست / چاره ی ما هیچ نیست جز سپر انداختن

مفاعِلن فَعَلاتِن مفاعِلن فَعَلاتِن

من آن نیام که تو دیدی چو بینام بشناسی / تو جز خیال نبینی که مست خواب و نُعاسی

مفعول مفاعیلن مفعول مفاعیلن (مستفعل مفعولن مستفعل مفعولن)

ای چشم خرد حیران در منظر مطبوعت وی دست نظر کوتاه از دامن ادراکت

مفتعلن مفاعلن مفتعلن مفاعلن

وه که جدا نمی‌شود نقش تو از خیال من تا چه شود به عاقبت در طلب تو حال من

فعلات فاعلاتن فعلات فاعلاتن

به ملازمان سلطان که رساند این دعا را؟ که به شکر پادشاهی ز نظر مران گدا را

مستفعلن فع مستفعلن فع

ای خوشتر از جان آخر کجایی کی روی خوبت با ما نمایی

مستفعلن فعلن مستفعلن فعلن

ای زلف دلبر من دل‌بند و دل‌گسلی که در پناه مهی‌گه در جوار گلی

دوپینگ: در اوزان دوری معمولاً در وسط مصراع‌ها مکت و درنگ ایجاد میشود

ای که پس از هلاک من پای نهی به خاک من از دل خاک بشنوی ناله‌ی دردناک من
با مدعی مگویید اسرار عشق و مستی تا بی خبر بمیرد در درد خود پرستی

دوپینگ: اگر وزن شعر ما دوری باشد، هجای پایانی هر نیم مصراع نیز میتواند اختیاری بلند بودن هجای پایانی را داشته باشد

هر نفس آواز عشق می‌رسد از چپ و راست ما به فلک می‌رویم عزم تماشا که راست؟

پایه‌های آوایی ناهمسان:

مفاعلن فعلاتن مفاعلن فعلن

سرای مدرسه و بحثِ علم و طاق و رواق چه سود، چون دلِ دانا و چشمِ بینا نیست

مفتعلن فاعلات مفتعلن فع

روشنی طلعتِ تو ماه ندارد پیشِ تو گل، رونقِ گیاه ندارد

مستفعلن مفاعل مستفعلن فعل (مفعول فاعلات مفاعیل فاعلن)

ساقی به نور باده برافروز جام ما مطرب بگو که کار جهان شد به کام

مفعول فاعلات مفاعیلن (مستفعلن مفاعل مفعولن)

ای کرده قال و قیل تو را شیدا هیچ از خبر شدت به عیان پیدا؟

مستفعلن فاعلات مستفعلن (مفعول مفاعیلن مفاعیلن)

ای افسرکوه و چرخ را جوشن خود تیره به روی و فعل تو روشن

مستفعلن فاعلات فعلن (مفعول مفاعیلن فعلن)

حُسن تو همیشه در فزون باد رویت همه ساله لاله گون باد

مستفعلن فاعلات مستفعلن فع (مفعول مفاعیلن مفاعیلن فعل)

با آن که دلم از غم هجرت خون است شادی به غم توام ز غم افزون است

فعلاتن مفاعیلن فعلن

به سراپم ره گمان نزنید سرآب از شما نمی خواهم

فاعلاتن مفاعیلن فعلن

دردِ عشقی کشیده‌ام که مَیْرس زهرِ هجری چسیده‌ام که مَیْرس

مستفعلن مفاعل مفعولن (مفعول فاعلات مفاعیلن)

ای آن که غمگنی و سزاواری و اندر نهان سرشک همی باری

اوزانی که به دو صورت دسته بندی هجایی می شوند

مستفعلن مستفعلن مستفعلن فع لن (مستف) ← مفعول مفاعیلن مفاعیلن فعلن

مستفعلن مستفعلن مستفعلن فع ← مفعول مفاعیلن مفاعیلن فعل

مستفعلن مفعولن مستفعلن مفعولن ← مفعول مفاعیلن مفعول مفاعیلن

مستفعلن فاعلات مفعولن ← مفعول مفاعیلن مفاعیلن

مستفعلن فاعلات فع لن ← مفعول مفاعیلن فعلن

مستفعلن مفاعل مستفعلن فعل ← مفعول فاعلات مفاعیلن فاعلن

مستفعلن مفاعل مفعولن ← مفعول فاعلات مفاعیلن

مستفعلن فعلن مستفعلن فعلن ← مفعول فاعلاتن مفعول فاعلاتن

♦ اوزانی که با رکن «مستفعلن» یا «مستفعل» آغاز میشوند، به دو صورت دسته بندی میشوند، به جز....

- مستفعلن مستفعلن مستفعلن مستفعلن

- مستفعلن مستفعلن مستفعلن فع

♦ وزن «مفعول مفاعیل مفاعیل (فعولن / فعل)»، وزن همسان محسوب می شود.

چرا که برش هجایی دوم آن «مستفعل مستفعل مستفعل (مستف / فع)» است و همواره برش هجایی همسان نسبت به برش هجای ناهمسان در اولویت است.

♦ دو وزن «مفاعیل فعلاتن مفاعیل فعلاتن» و «مفاعیل فعلاتن مفاعیل فعْلن» خیلی شبیه به هم هستند و به دلیل شباهت زیادشان، در تست ها زیاد مطرح می شوند. اگر با این اوزان در تستی روبه رو شدید، حتما به رکن آخر آن ها توجه کنید.

نه در وصال تو بختم به کام دل برساند نه در فراق تو چرخم ز خویشتن برهاند
مرا تو راحت جانی، معاینه، نه خبر کرا معاینه آید خبر چه سود کند؟

♦ مَحَرَمَانَه :

مدارس پسرانه مدارس خفن اند مفاعیل فعلاتن مفاعیل فعْلن

دیو چو بیرون رود فرشته درآید مفتعلن فاعلات مفتعلن فع

من با تو میروم به اتوبان باکری مفعول فاعلات مفاعیل فاعْلن

این گنده ترین سنگک تاریخ جهان است مفعول مفاعیل مفاعیل فعولن

ما در طلب کراش می پوسیم مفعول مفاعیل مفاعیلن

من عاشق وام ازدواجم مفعول مفاعیل فعولن

کچلَم من نمیخورم فقط آش فعلاتن مفاعیل فعْلن

تست های آموزشی

۱. به ترتیب کلمات کدام گزینه مطابق با وزن واژه های «فعلون ، مستفعلن ، مفتعلن ، فاعلاتن ، فاعلن» هستند؟

۱) بخندد - زندگانی - هواپیما - پیرمردی - هفدهم

۲) خوشه ها - شاهنامه - آمرزیده - هواداری - صفوی

۳) خمیده - مالکیت - جیب بری - می گرفتم - شبستان

۴) ثریا - آسودگی - مدّ نظر - آفرینش - فارسی

۲. در کدام ابیات به ترتیب وزن واژه های «فاعلاتن»، «مستفعلن»، «مفاعیلن» و «فعلون» به کار رفته است؟

الف) غواص تا دم میزند گوهر نمیآید به کف / گوهرشناس ارکس بود خاموشی از گفتار به

ب) گر شوند این خلق عالم سربه سر خصمان من / من روا دارم نگارا چون تو باشی آن من

ج) نه قدرت که با وی نشینم / نه طاقت که جزوی ببینم

د) دلا تا کی همی جویی منی را / چه داری دوست هرزه دشمنی را

۱) ب - الف - ج - د ۲) الف - ب - ج - د

۳) الف - ب - د - ج ۴) ب - الف - د - ج

۳. در کدام گزینه، مرزهای پایه های آوایی بیت زیر به درستی نشان داده شده است؟

«بدرد مرده کفن را به سرگور برآید / اگر آن مرده ما را زبت من خبرآید»

۱) بدرد مر / ده کفن را / به سرگو / ر برآید اگر آن مر / ده ما را / زبت من / خبرآید

۲) بدرد / مرده کفن / را به سر / گور برآید اگر آن / مرده ما / را زبت من / خبرآید

۳) بدرد مر / ده کفن را / به سرگور / برآید اگر آن / مرده ما را / زبت من / خبرآید

۴) بدرد / مرده کفن را / به سرگور / برآید اگر آن / مرده ما را / زبت من / خبرآید

۴. وزن کدام مصراع در مقابل آن نادرست آمده است؟

۱) روبهان از بیم جان رفتند در سوراخ ها: فاعلاتن فاعلاتن فاعلاتن فاعلاتن

۲) کسی را که باشد به دل مهر حیدر: فعلون فعلون فعلون فعلون

۳) ای پیک غم برگو چه شد بیمار ما را: مستفعلن مستفعلن مستفعلن مستفعلن فع

۴) شوخ رگی، سخت دلی، سست وفائی که توئی: مفتعلن مفتعلن مفتعلن مفتعلن

۵. وزن واژه‌های مقابل کدام مصراع نادرست است؟

- ۱) عجب گر در چمن بر پای خیزی = مفاعیلن مفاعیلن مفاعی
- ۲) از یکی آتش برآوردم تو را = فاعلاتن فاعلاتن فاعلن
- ۳) نه چندان آرزومندم که وصفش در بیان آید = مفاعیلن مفاعیلن مفاعیلن مفاعیلن
- ۴) چون نداری تاب دانش چشم بگشا در صفات = فاعلاتن فاعلاتن فاعلاتن فاعلاتن

۶. وزن واژه کدام مصراع در مقابل آن نادرست است؟

- ۱) امشب سبک‌تر می‌زنند این طبل بی‌هنگام را: مستفععلن مستفععلن مستفععلن مستفععلن
- ۲) همه آرام گرفتند و شب از نیمه گذشت: فاعلاتن فاعلاتن فاعلاتن فاعلاتن
- ۳) عقل کهن بار جفا می‌کشد: مفتعلن مفتعلن مفتعلن فاعلن
- ۴) یتیمی که ناکرده قرآن درست: فعولن فعولن فعولن فعل

۷. هجاهای مصراع اول کدام بیت از تکرار چهار بار «ا - - -» ساخته شده است؟

- ۱) گل درین گلشن کجا دارد سرپروای ما / خار هم از سرکشی کی میرود دریای ما
- ۲) نمیبیند سرم چون شمع، شبها روی بالین را / به چشم دیگران پیوسته بینم خواب شیرین را
- ۳) گرسیل فتنه خیزد دل را چه مشکل افتد / جز اشک نیست ما را باری که برگل افتد
- ۴) من راه هجران را بخود هرگز نمیدادم ولی / آتش ره خود واکنده چون از نیستان بگذرد

۸. قافیه کدام بیت، يك رکن عروضی آن را تشکیل می‌دهد؟

- ۱) سینه خواهم شرحه شرحه از فراق / تا بگویم شرح درد اشتیاق
- ۲) چرا مطرب نمی‌خواند سرودی / چرا ساقی نمی‌گوید درودی
- ۳) غمش در نهان‌خانه دل نشیند / به نازی که لیلی به محمل نشیند
- ۴) امشب ای ماه به درد دل من تسکینی / آخرای ماه تو هم‌درد من مسکینی

۹. در کدام گزینه «فقط» پایه آوایی سه هجایی دیده میشود؟

- ۱) آمد این نوبهار توبه شکن / پرنیان گشت باغ و برزن و کوی
- ۲) ای غره شده به پادشایی / بهتر بنگر که خود کجایی
- ۳) جهان مرا خیره مهمان چه خوانی؟ / که تو میزبانی نه بس نیک خوانی
- ۴) بی تو چنانم کز جان به جانم / هرسو دوانم، آخر کجایی

۱۰. در کدام گزینه پایه های آوایی به کاررفته در دو بیت «کاملاً» یکسان است؟

- (۱) گر نشد اشتیاق او غالب صبر و عقل من / این به چه زیردست گشت آن به چه پایمال شد
از سر هستی بگذر از سرمستی چه روی / دست بدار از سرو زراین همه دستان چه کنی
(۲) دل هر که صید کردی نکشد سر از کمندت / نه دگر امید دارد که رها شود ز بندت
همه را دیده به رویت نگران است ولیکن / خودپرستان ز حقیقت شناسند هوا را
(۳) بسیار ملامتم بکردند / کاندر پی او مرو که بدخوست
دیدي که وفا به جانیاوردی / رفتی و خلاف دوستی کردی
(۴) سعادت به بخشایش داور است / نه در چنگ و بازوی زورآور است
نباشد کسی تشنه و گرسنه / درو، کاین سخن در خور ظاهری است

۱۱. از رکن پایانی کدام بیت هیچ هجایی حذف نشده است؟

- (۱) چرا جویی وفا از بی وفایی / چه کوبی بیهده سرد آهنی را
(۲) چگونه بلایی که پیوند تو / نجویی بد است و بجویی بتر
(۳) دستش از پرده برون آمد چون عاج سپید / گفتی از میغ همی تیغ زند زهره و ماه
(۴) ساقیا توبه شکستم جرعه ای می ده به دستم / من زمی ننگی ندارم، میپرستم میپرستم

۱۲. بیت کدام گزینه از نظر وزن واژه و خوشه های هجایی با بیت « با جوانی سر خوش است این پیری تدبیر

را / جهل باشد با جوانان پنجه کردن پیر را» یکسان است؟

- (۱) آن که میگوید نظر در صورت خوبان خطاست / او همین صورت همی بیند ز معنی غافل است
(۲) گر من از دوست بنالم نفسم صادق نیست / خبر از دوست ندارد که ز خود باخبر است
(۳) گر مطیع خدمت را کفر فرمایی بگوید / و ر حریف مجلس را زهر فرمایی بنوشد
(۴) بر سر شطرنج چُست است این غراب / تو مبین بازی به چشم نیم خواب

۱۳. وزن بیت زیر کدام است ؟

« من بین دو در مانده واجسته و درمانده / تا خود چه کند شعرم این را که معمایی ست»

- (۱) مفعول فاعلاتن مفعول فاعلاتن
(۲) مستفعلن مستفعلن مستفعلن مستفعلن
(۳) مفعول مفاعیلن مفعول مفاعیلن
(۴) مفتعلن فاعلن مفتعلن فاعلن

۱۴. بیت کدام گزینه از پایه های آوایی همسان دولختی تشکیل شده است؟

- (۱) هشیار کسی باید کز عشق پیرهیزد / وین طبع که من دارم با عقل نیامیزد
(۲) ملامتگوی بی حاصل ترنج از دست نشناسد / در آن معرض که چون یوسف جمال از پرده بنمایی
(۳) یار مرا غار مرا عشق جگرخوار مرا / یار تویی غارتویی خواجه نگهدار مرا
(۴) آخرنگاهی بازکن وانگه عتاب آغاز کن / چندان که خواهی نازکن چون پادشاهان بر خدم

۱۵. کدام دسته از ابیات زیر وزن دوری دارند؟

- (الف) گدایی پادشاهی را به شوخی دوست میدارد / نه بی او میتوان بودن نه با او میتوان گفتن
(ب) دامن خیمه برفکن دشمن و دوست گو ببین / کاین همه لطف میکند دوست به رغم دشمنم
(ج) ای صبا آرام جانی چون رسی آنجا که دانی / هم بکن گرمیتوانی يك مهم ما را کفایت
(د) چند بشاید به صبر دیده فرو دوختن / خرمن ما را نماند حيله به جز سوختن
(هـ) جانا هزاران آفرین بر جانت از سر تا قدم صانع خدایی کاین وجود آورد بیرون از عدم

(۱) الف - ج (۲) ب - د (۳) ب - ه (۴) ج - د

۱۶. وزن کدام بیت همسان متناوب نیست؟

- (۱) عطر تو اولین سؤال، بوسه ات آخرین جواب / من که به هر دو میرسم، میگذرم از امتحان
(۲) آمد بهار و رمزي میگویمت نهانی / برئه فلك مبارك الا براو که دانی
(۳) تنهایی و رسوایی، بی مهری و آزار / ای عشق ببین من چه کشیدم تو چه کردی
(۴) دریاب مرا ای دوست، ای دست رهاننده / تا تخته برم بیرون، از ورطه طوفان ها

۱۷. وزن کدام مصراع در مقابل آن نادرست نوشته شده است؟

- (۱) پی اشك من ندانم به کجا رسیده باشد: (فعلات فاعلاتن فعلات فاعلاتن)
(۲) در اشك من نگنجد کشتي نوح ای مه: (مستفعل فعولن مستفعل فعولن)
(۳) رشحه وصل کو کز او گرد امید نم کشد: (مفتعلن مفاعلن مفتعلن مفاعلن)
(۴) ساغر مه نو باشد خالی شده میسند آن: (مستفعل مفعولن مستفعل مفعولن)

۱۸. ترتیب ابیات از لحاظ همسان یا ناهمسان بودن در کدام گزینه به درستی ذکر شده است؟

(الف) ای خسته از تعفن شاهان سلطه ور / حالی در این فضای معطر چگونه ای
(ب) سرو پا نمیگیرد در چنین محیطی، کاش / مانده بود در گلدان یک گل از گلستانها
(ج) در را به رویم بست و من در پشت این در سال هاست / انگشت بردر، دره در، خونین جگر، دیوانه ام
(د) از آن زمان که شنیدم به جرم رنج بری / به کنج محبس شه، دوستم زمین گیر است

(۱) ناهمسان - همسان - همسان - ناهمسان (۲) ناهمسان - ناهمسان - همسان - ناهمسان

(۳) ناهمسان - همسان - همسان - همسان (۴) همسان - همسان - ناهمسان - ناهمسان

۱۹. کدام بیت، فاقد رکن «مفعول» میباشد؟

(۱) خرم بود آن روزی کز بهر طرب دارم / زلفش به یسار اندر ساغر به یمین اندر
(۲) مرغی است دلم بلند پرواز / اما ز قضاش دام روزی است
(۳) با خستگی بساز که ما را ز روزگار / زخم آمده است حاصل و مرهم نیامده است
(۴) شوخی نرگس نگر که پیش تو بشکفت / چشم دریده ادب نگاه ندارد

۲۰. کدام بیت برون «مفتعلن فاعلات مفتعلن فع» سروده شده است؟

(۱) تا ره هوش را زند رطل گران بیخودی / میکده کرشمه کن نرگش نیم باز را
(۲) گر کند آن شوخ یک کرشمه به کارت / دست و دل خویش را به کار نبینی
(۳) روی مکن هر سویی و باز مگرد / از سخن خویشتن مباش چو گوی
(۴) آمیزه ای از گل و کبوتر هستی / غم های مرا همیشه از بر هستی

۲۱. همه سروده ها هم وزن هستند، به جز

(۱) گنجشک ها به چهچه شاداب و سنگ شان
(۲) این نه اگر معجزه است پاسختان چیست ؟
(۳) هر مصرت عصاره اعصار و ای شگفت
(۴) بر باغ ما که خنده خاکستر است و خون

۲۲. وزن بیت زیر کدام است؟

« چو گل مباش که هم پوست را کفن سازی / چو لاله باری، اول ز پوست بیرون آ»

(۱) مستفعّلن فعولن مستفعّلن فعل (۲) مفاعیلن مفاعیلن مفاعیلن فعولن

(۳) مفاعِلن فعلاّتن مفاعِلن فعَلن (۴) مفاعِلن مفاعِلن مفاعِلن مفاعِلن

۷۳. وزن عروضی کدام سروده با شعر زیر یکسان است ؟

« ز پیش حادثه باید که پای پس نکشیم »

- (۱) برسان سلامت و خدمت تو عقیق بی بها را
(۲) با اختیار حق چه بود اختیار ما؟
(۳) شکسته بال و پرانیم جای آن دارد
(۴) مقصد اینجاست ندای طلب اینجا شنوید

۷۴. وزن عروضی بیت زیر چیست؟

«تو هیچ عهد نبستی که عاقبت نشکستی / مرا بر آتش سوزان نشاندی و ننشستی»

- (۱) مفاعیلن فعلاتن مفاعیلن فعلن
(۲) مفاعیلن فعلاتن مفاعیلن فعلاتن
(۳) فعلاتن فعلاتن فعلاتن فعلاتن
(۴) فاعلاتن مفاعیلن فعلن

۷۴. کدام بیت وزن همسان دولختی دارد و به دو صورت دسته بندی هجایی می شود؟

- (۱) جایی که سرو بوستان با پای چوبین می چمد / ما نیز در رقص آوریم آن سرو سیم اندام را
(۲) ای جان خردمندان گوی خم چو گانت / بیرون نرود گویی کافتاده به میدان
(۳) نه چمن شکوفه ای رُست چو روی دلستان / نه صبا صنوبری یافت چو قامت بلند
(۴) سعدی نگفتمت که مرو در کند عشق ؟ / تیر نظر بیفکند افراسیاب را

۷۵. کدام ابیات را میتوان به دو صورت دسته بندی هجایی کرد؟

- الف) زان غنچه دهان دلم به تنگ آمد / وز دیده سرشک لاله رنگ آمد
ب) گر همه صورت گران صورت زیبا کشند / صورت زیبای تو از همه زیبا تر است
ج) خم موی تو را دیدند بر روی / قرین کفر و ایمان آفریدند
د) مشرق هزار پاره کند جیب خویشتن / گر یک نظر به چاک گریبان کند تو را
(۱) ب - ج (۲) الف - د (۳) الف - ب (۴) ج - د

۷۷. وزن کدام بیت قابلیت دسته بندی هجایی به صورت همسان و ناهمسان را دارد؟

- (۱) ای سرو روان رخ بنما و قدمی نه / بر چشم به حسرت نگرانی که مرا هست
(۲) شور غم عشقش چنین حیف است پنهان داشتن / در گوش نی رمزی بگو تا برکشد آواز را
(۳) ای کآب زندگانی من در دهان توست / تیر هلاک ظاهر من در کمان توست
(۴) يك شمع از این مجلس صد شمع بگیراند / گر مردهای ورزنده هم زنده شوی با ما

۲۸. نام ارکان عروضی کدام مصراع در مقابل آن درست نیامده است؟

- (۱) سرای مدرسه و بحث علم و طاق و رواق: مفاعِلن فعلاَتِن مفاعِلن فعَلن
- (۲) این ابر چون یعقوب من وان گل چو یوسف در چمن: مستفعِلن مستفعِلن مستفعِلن مستفعِلن
- (۳) ماه درست را ببین کو بشکست خواب ما: مفتعلِن مفاعِلن مفتعلِن مفاعِلن
- (۴) وقتی دل سودایی می‌رفت به بستان‌ها: مستفعِلن فعولن مستفعِلن فعولن

۲۹. وزن کدام مصراع نادرست ذکر شده است؟

- (۱) هرگز به تو دستم نرسد ماه بلندم (مفعول مفاعیل مفاعیل فعولن)
- (۲) همه از پشت خنجرم زده اند (فعلاَتِن مفاعِلن فعَلن)
- (۳) که تشنه مانده دلم در هوای زمزمه هایت (مفاعِلن فعلاَتِن مفاعِلن فعَلن)
- (۴) می‌آیم از رهی که خطرها در او گم است (مفعول فاعلات مفاعیل فاعِلن)

۳۰. وزن کدام بیت ناهمسان است؟

- (۱) مرا به هیچ بدادی خلاف شرط محبت / هنوز با همه عیبت به جان و دل بخریدم
- (۲) کسی چون چشم از آن رخسار آتشناک بردارد / که از روزن تماشایش عنان دود می‌پیچد
- (۳) از آن زمان که به زلف تو مبتلاست دلم / اگر به کعبه رود روی بر قفاست دلم
- (۴) هیچ نمیرد آتشی ز آتش دیگرای پسرای دل من ز عشق خون، خون مرا به خون مشو

۳۱. با حذف ردیف کدام بیت، نوع نظم هجایی (همسان یا ناهمسان)، تغییر میکند؟

- (۱) انصاف نبود آن رخ دل‌بند نهان کرد / زیرا که نه رویی ست کز او صبر توان کرد
- (۲) دیدم به ره آن نگار خندان را / آن مـاـهـرخ ستاره‌دهندگان را
- (۳) ما لب خشک قناعت لب نان می‌دانیم / دست شستن ز طمع آب روان میدانیم
- (۴) تو را که گفت که قصد دل شکسته ما کن / چو زلف سرزده ما را فروگذارو رها کن

۳۲. وزن بیت زیر کدام است؟

«بلبل عاشق تو عمر خواه که آخر / باغ شود سبزو شاخ گل به برآید»

(۱) مفتعلِن فاعِلن مفتعلِن فاعِلن	(۲) مفتعلِن مفتعلِن فاعِلن
(۳) فاعلاتِن مفاعِلن فعَلن	(۴) مفتعلِن فاعلات مفتعلِن فعَلن